

'Een nameloze: Jezus de Nazarener' van Charles Vergéeer

De auteur en zijn boek

Dr. Charles Vergéeer (1947) was docent filosofie en ethiek aan de Fontys Hogescholen te Eindhoven en publicist. Hij promoveerde bij prof. Cornelis Verhoeven op een dissertatie over Heraclitus. Hij recenseert regelmatig boeken voor het tijdschrift *Filosofie*.

Vooraf het Marcusevangelie als zijnde het oudste evangelie boeit Vergéeer buitengewoon. Hij schreef over dit evangelie verschillende boeken: *Een nameloze: Jezus de Nazarener*, Nijmegen & Amsterdam (1997) 2003²; *Het Panterjong: Leven en lijden van Jezus de Nazarener*, Nijmegen 2000; *Marcus: De man met de verminkte vingers*, Budel 2010. Nadien heeft hij zich in Paulus verdiept: *Paulus: Kijken in uw lezend gezicht*, Eindhoven 2012; *Wie was Paulus wel?! Op zoek naar zijn teksten*, Eindhoven 2016.

De titel van het boek: 'Een nameloze', zeker ook in relatie tot de ondertitel 'Jezus de Nazarener' is opvallend te noemen. De titel wordt niet uitgelegd of toegelicht, hij lijkt me ontleend aan het slot van het boek van Albert Schweitzer 'Geschichte der Leben-Jesu-Forschung' die constateerde dat er in de evangeliën van de historische Jezus niets is overgebleven: 'Als ein Unbekannter und Namenloser kommt er zu uns.' Het is Vergéeer in zijn boek er juist om te doen om hem een naam en een gezicht tegen te geven.

Een passender (onder)titel was echter geweest: 'De stem van Jezus en de tegenstem van Marcus', want zo ziet Vergéeer het Marcusevangelie: als een verhaal waarin twee tegengestelde stemmen klinken.

Inleiding

In de Inleiding schetst Vergéeer Jezus als iemand die eigenlijk onbereikbaar was geworden. De liberale theologen en de ongelovigen hebben hem naar de toenmalige tijd verplaatst, terwijl hij voor de orthodoxe theologen en de gelovigen de 'eeuwige' is, en dus buiten de tijd staat. Vergéeer probeert Jezus te zoeken in zijn eigen, roerige tijd die vervuld was van een verlangen naar de voleinding der tijden. Hij doet dat met gebruikmaking van het oudste evangelie: Marcus dat in 71 n.Chr. in Rome geschreven lijkt te zijn. Probleem is wel volgens Vergéeer dat de stem van Jezus zelf overstemd is door de stem van de auteur, die op zijn beurt weer overstemd is door de vele stemmen die door de eeuwen heen over hem spraken. De boodschap van Jezus was geenszins de boodschap van Marcus. De eerste verkondigde de nabijheid van het koninkrijk van God, terwijl de tweede zijn geloof in Christus, de zoon van God, verkondigde.

Marcus 15,38-39

Vergéeer begint zijn boek met de veronderstelling dat hij de verschillende lagen, stemmen en bewerkingen van de tekst kan blootleggen zoals een archeoloog dat doet bij een opgraving. Op die breukvlakken wil hij proberen in de tekst in te breken om de betekenislagen bloot te leggen. Hij begint bij het slot van het Marcus: 15,38-39, een passage die hij ongeloofwaardig noemt: 'Wil de schrijver ons echt laten geloven dat meteen na de dood van Jezus op Golgota een stuk verderop het voorhangsel van de tempel scheurde?' en de bekering van de centurio onwaarschijnlijk. Vergéeer heeft wel oog voor het feit dat dit einde aansluit op het begin: Jezus die de zoon van God wordt genoemd (1,1; 15,39); dat wordt nu door deze Romein bevestigd. Vergéeer heeft het idee dat in deze teksten twee stemmen hoorbaar zijn: de stem van de feiten/van de historische Jezus en de stem van de

auteur. De ene stem spreekt over het nabijkomen van het koninkrijk van God en over Jezus als de koning van de Joden, de andere over Jezus als zoon van God.

Het Marcusevangelie kent een opmerkelijke spanning, omdat Jezus enerzijds onder de Romeinse politicus Pontius Pilatus was gekruisigd en een smadelijke dood had ondergaan, anderzijds wil Marcus Jezus bij de Romeinen aanprijzen. Een spanning die goed te begrijpen, als je weet dat Marcus een Romeinse naam is en dat het evangelie in 71 n.Chr. geschreven in Rome geschreven is, direct na de verwoesting van Jeruzalem en de tempel door Titus, de zoon van generaal Vespasianus.

Er mogen weinig historische gegevens in Marcus aanwezig zijn, ze zijn er wel:

(1) In Marcus 13: het tegen elkaar opstaan van familieleden, zie *De Joodse Oorlog* (VI,417) van Flavius Josephus die datzelfde meldt over degenen die aan de opstand hadden meegedaan.

(2) De vlucht naar de bergen (waarschijnlijk op 2 mei 72 n.Chr.) door de opstandelingen die de oorlog daarna nog twee jaar volhouden (*De Joodse Oorlog* VI).

(3) Het gescheurde voorhangsel, dat aan de Romeinen is gegeven door Jezus, zoon van Thebuthi, door hen meegenomen en in 71 n.Chr. in een triomftocht in Rome getoond (*De Joodse Oorlog* VI, 387-389; VII,162).

(4) Latijnse naam: *centurio* om duidelijk te maken dat de Romeinen de eersten waren die de ware aard van Jezus herkenden: 'Waarlijk, deze mens was een zoon van God.'

Natuurlijke stem en onnatuurlijke tegenstem

Vergeer meent dat het Marcusevangelie twee stemmen bevat die met elkaar in strijd zijn: de stem die spreekt van Jezus als de zoon van God en de tegenstem die spreekt over Jezus als de koning van Israël. De tegenstem klinkt volgens Vergeer het helderst en duidelijkst. Het gaat dan ook om bekende en niet te ontkennen feiten uit het leven van Jezus, die Marcus in Rome in 71 n.Chr. eigenlijk maar beter kon verzwijgen. Hij slaagde daar niet in, omdat Jezus' veroordeling tot de dood aan het kruis vanwege zijn opstand tegen het keizerlijk gezag te bekend was. Het mocht niet echt openlijk gezegd worden, vandaar dat Marcus er een andere stem over heen plaatst die wel voor Romeinse oren bestemd is. Het ene thema van het koninkrijk van God noemt Vergeer op een natuurlijke wijze ingebed in het verhaal, het andere thema van Jezus als zoon van God is echter onwerkelijk, wordt in onwerkelijke scènes verteld, en verschijnt als een inlas of onderbreking in het verhaal.

(a) De slotwoorden van de *centurio* redden het verhaal door de koning der Joden, in de ogen van de Romeinen een misdadiger dan wel één van de opstandelingen, te maken tot zoon van God.

(b) Vergeer meent dat de vraag van de hogepriester: 'Bent u de Christus, de zoon van de Gezegende?' (Mar. 14,61) een ontsporing bevat, omdat het eerste deel aansluit bij het ene thema, terwijl het tweede deel bij het andere thema zou aansluiten, anderzijds ook buitengewoon onjoods is voor het joodse monotheïsme. Daarbij, Jezus zelf spreekt nooit zo over zichzelf, hij noemt zichzelf steeds de mensenzoon, het tegendeel van zoon van God.

(c) Dit spreken over Jezus als zoon van God gaat steeds gepaard met het thema van het scheuren: van de hemel (1,10), van het gewaad van de hogepriester (14,63) en van het voorhangsel van de tempel (15,38). Vergeer interpreteert het scheuren van het voorhangsel als God die zijn heiligdom verlaat, als het dramatisch einde van de joodse eredienst in de tempel en als het falen van het joodse geloof. De eerste, Romeinse lezers van het Marcusevangelie zullen begrepen hebben dat het geloof van de Joden had gefaald getuige de verwoesting van Jeruzalem en de tempel en dat een nieuw geloof door ons, Romeinen, als eersten werd omhelst. Vergeer noemt het Marcusevangelie dan ook anti-joods en pro-

romeins, hoewel dat raar is als Jezus in het Marcusevangelie volgens Vergeer getekend wordt als een opstandeling tegen het Romeins gezag.

Gedurende zijn openbaar optreden komt Jezus twee reacties tegen: een positieve van de menigte en een negatieve van de kant van de schriftgeleerden, farizeeën en herodianen. Volgens Vergeer waren de laatsten niet negatief vanwege zijn kritische uitspraken over religieuze tradities, maar vanwege zijn verkondiging van het koninkrijk Gods die als bedreigend werd ervaren.

Zeven passages met 'zoon van God'

(1) Vergeer beweert dat de zeven – drie historische en vier systematische – passages waarin het thema van Jezus als zoon van God speelt, telkens het verhaal doorbreken om niet te zeggen dat ze daarop inbreken. Het hoofdthema is verweven met het verhaal, maar dat is niet het geval met het andere thema. Daardoor wordt de lezer steeds verrast en overvallen. Het maakt een vreemde, kunstmatige indruk: God, duivel, boze geesten, hogepriester, centurio. Er worden ook geen consequenties uit getrokken.

(2) Na dit thema van het zoonschap is er tegenspraak van de kant van Jezus zelf en brengt hij het andere thema naar voren dan wel verbiedt hij daarover te spreken.

(3) Gemeenschappelijk kenmerk is tevens dat de tegenstem haar stem verheft, doordat er geschreeuwd dan wel luidkeels geroepen wordt.

(4) Op een drietal plaatsen is sprake van scheuren (zie hierboven). Het scheuren van het gewaad van de hogepriester doet Vergeer denken aan het afscheuren van de slip van de mantel van Saul (1 Sam. 15,26-28): het afscheuren van zijn koningschap verwijst naar het rijk van God dat nu gegeven is aan de Romeinen.

(5) Het thema van het zoonschap voltrekt zich buiten het joodse land. Daar vindt het geloof. Tegelijkertijd als Jezus zich terugtrekt, ontstaan er ook confrontaties tussen Jezus en zijn familie, zijn volgelingen, zijn drie intimi en Petrus, en verlaten zij hem uiteindelijk.

(6) Het lijdensverhaal wordt omraamd door aan het begin het verhaal van een blinde Griek, Bartimeüs, die zijn geloofsbelijdenis uitspreekt (10,46-42) en aan het eind het verhaal van een Romein die zijn geloof belijdt (15,38-39). Daartussen zitten de Joden: priesters, Judas, Petrus, leerlingen, volk. Door een verschuiving te bewerkstelligen van het ene naar het andere thema, door het afwisselen van de stemmen, slaagt Marcus erin de reden van het doodvonnis om te buigen van een poging tot opstand tegen het keizerlijk gezag naar de haat van zijn eigen volk, volgelingen en verwanten, waarvan Jezus het slachtoffer is, terwijl hij tevergeefs in bescherming wordt genomen door een rechtvaardige landvoogd en terwijl het anderen zijn, Grieken en Romeinen, die zeggen in hem te geloven.

(7) Het verhaal van de Kananese (7,24-28) dat zich buiten het joodse grondgebied afspeelt, past helemaal niet in de teneur van het boek. Marcus weet Jezus' hardheid als joodse ijveraar en fundamentalist die vijandig staat tegenover 'ongelovige honden' om te bouwen tot iemand van wie de lezers in Rome kunnen zeggen: 'maar die Griekse vrouw gelooft hem.' Vergeer meent dat Marcus de stem van Jezus: het koninkrijk van God is alleen voor de Joden bestemd, tot zwijgen heeft gebracht, wat m.i. merkwaardig aandoet, omdat die stem luid en duidelijk te horen is.

Historisch onderzoek

Vergeer is op zoek naar Jezus, naar de man zoals hij werkelijk was. Aan het begin van hoofdstuk zes echter zegt hij dat we in de evangeliën niet goed en betrouwbaar over hem worden ingelicht. De evangeliën zijn niet te beschouwen als historische boeken waarin de feiten over de echte Jezus staan, maar zijn geloofsgetuigenissen van de vroegste christengemeenten. Opvallend is wel dat Vergeer desondanks voortdurend wel uitspraken doet over het historisch karakter van de geboorteverhalen, de passie- en verrijzenis-

verhalen. Hij meent dat in het stemmenspel in Marcus de stem van de authentieke Jezus wel doorklinkt.

Jezus was vervuld van het koninkrijk Gods, hij moet zich een mislukking hebben gevoeld toen hij aan het kruis stierf. Hij stierf met een wanhopige vraag op zijn lippen, zijn volgelingen lieten hem in de steek. Pilatus bevestigde het doodvonnis en liet het uitvoeren. De hoop dat hij Israël van de Romeinen zou verlossen, was nu de bodem ingeslagen. De Romeinen onderdrukten de poging tot verlossing hardhandig. De verwoesting van de stad en tempel is niet aan hem en zijn volgelingen, maar aan de fanatieke Joden te wijten. Toch kwam er geen eind aan het geloof en de verwachtingen.

Marcus schreef zijn evangelie dat een zegetocht begon door het Romeinse Rijk. Maar Vergeer zegt vervolgens dat in het jaar 71 een levensverhaal over zo'n gehaat (13,13) man als Jezus niet gepubliceerd kon worden, Marcus heeft God, Legioen, Griek (Bartimeüs) en Romein (centurio) nodig om deze gehate figuur te verhullen. Later zegt Vergeer dat de joodse Jezus toch wel degelijk uit het verhaal tevoorschijn komt. Dat alles betekent dat Jezus met zijn verkondiging eigenlijk anti-romeins is, en dat Marcus daar een pro-romeins verhaal van gemaakt heeft.

Tegenstelling tussen Paulus en Jezus

Marcus' beeld van Jezus is volgens Vergeer sterk beïnvloed door Paulus. Zo spreekt Paulus in zijn eerste rede in de synagoge van Damascus over Jezus als de Christus, de zoon van God. Het is de titel waarmee Marcus zijn evangelie opent. Paulus leeft in onmin met de Joden, en krijgt waardering en geloof van de kant van de Grieken en de Romeinen. Ook hij pleit Pilatus vrij van schuld. Het tegenthema van Marcus is dan ook niet door Marcus zelf bedacht, maar door Marcus die een volgeling was van Paulus, door hem geroepen: 'Ga Marcus halen' (2 Tim. 4,11). Paulus legt sterke nadruk op de Geest tegenover het water, datzelfde doet Marcus in het doopverhaal. Hij verdoezelt daar dat Jezus door Johannes met water gedoopt is. Alle nadruk ligt op de doop met de Geest. Vergeer zegt zelfs dat Marcus de doop die Johannes aan Jezus toediende, ongeldig heeft verklaard. Marcus verdoezelt ook dat Jezus een volgeling van Johannes was. Marcus schetst Jezus als iemand die direct zijn eigen weg ging. Maar dat Jezus een volgeling was van Johannes, blijkt volgens Vergeer ook wel uit het feit dat ze alle twee fel van leer trekken tegen de Farizeeën en Sadduceeën. Vergeer ziet tussen Paulus en Jezus een scherpe tegenstelling:

(a) Paulus was niet onbemiddeld, terwijl Jezus zich tegen de rijken keerde.

(b) Paulus heeft en houdt zijn hele leven steun van allerlei overheidspersonen, doorgaans vijanden van de Joden, terwijl Jezus door overheidspersonen wordt vervolgd, gearresteerd en veroordeeld.

(c) Het volk is uitermate kritisch tegen Paulus, terwijl Jezus voortdurende de menigte achter zich aan heeft.

(d) De vijf namen waarmee de volgelingen van Jezus in de eerste jaren worden genoemd: Nazareners/Nazoreeërs, de Weg, de Deur, Galileeërs en Zeloten, duiden erop dat het om een groep fanatieke Joden ging: een nationalistische, opstandige sekte met fundamentalistische trekken. Vanaf het optreden van Paulus worden de leerlingen christenen genoemd. In deze nieuwe naamgeving drukt zich de verandering uit, dat het oorspronkelijke geloof van Jezus de Nazarener begint te verdwijnen achter het geloof in Christus, de zoon van God.

(e) Jezus werd geboren in een arme familie, genoot geen schoolonderricht, groeide op in Nazaret, terwijl Paulus geboren werd in een aanzienlijke familie, in Jeruzalem opgroeide en leerling was de van de belangrijke farizeeër Gamaliël.

(f) Jezus verkondigde een vaak simpel, boers geloof, terwijl Paulus' geloof in de lijn stond van de farizeeën.

- (g) Jezus was xenofob, Paulus tolerant en ruimdenkend.
 - (h) Jezus houdt onverkort vast aan de wet, terwijl Paulus zich tegen de wet keert.
 - (i) Inspanning van Jezus was om de tempel te reinigen, terwijl bij Paulus de tempel zijn functie verloren heeft.
 - (j) Jezus verzet zich tegen de Romeinen, Paulus heeft Romeins burgerrecht.
 - (k) Als Paulus zich keert tegen de moederkerk, dan keert hij zich eigenlijk, zo Vergeer, tegen Jezus de Nazarener, niet openlijk maar door van hem de Christus, de Godszoon voor alle mensen te maken.
- De doodlopende weg van een provincialistische secte wordt omgebogen naar een wereldgodsdienst die hele wereld en hele schepping aangaat.

Jezus, volgelingen en menigte

In het derde deel wil Vergeer de sporen verzamelen die we nog van Jezus de Nazarener kunnen vinden, nadat we alle pleisterlagen die hem bedekken, hebben verwijderd.

Vergeer houdt Marcus 1,9 voor een historische kern: Jezus die zijn verwanten achterlaat en zich door Johannes laat dopen om daarna de woestijn in te trekken en daar het harde leven levend van de volgelingen van Johannes, die de woestijn was ingetrokken om zo aan het gezag van Herodes voor wie hij een bedreiging was, te ontkomen. De eerste leerlingen van Jezus waren volgelingen van Johannes de Doper:

- (a) Andreas en Simon en nog twee andere leerlingen.
- (b) Ook Levi, de tollenaar, hoorde bij de groep; hij, collaborateur, want Jood in dienst van de Romeinse census, was in verzet gegaan. De oproep van Jezus tot hem: 'Volg mij' doet denken aan de oproep van de priester Mattatias: 'Volg mij', die het signaal gaf om in opstand te komen tegen de Romeinen (d.i het begin van de Makkabese opstand). De eerste daad van Jezus: zijn oproep aan Levi om hem te volgen, verwijst naar tempelreiniging met aanval op de geldwisselaars en het systeem van de tempelbelasting.
- (c) Dan is er Simon de Kananeeër/ijveraar/zeloof, die behoren tot de felste tegenstanders van de Romeinen.
- (d) Judas Iskariot, door O. Cullmann opgevat als 'de sicariër', naar de korte dolk die ze hanteerden om vijanden uit de weg te ruimen.
- (e) De sicariërs waren samen met Petrus, Barjona, extremisten die de druk van de Romeinse bezetting ontvluchtten door de bergen en woestijnen in te trekken.
- (f) Jacobus en Johannes, zonen van Zebedeüs, die 'zonen van de donder' worden genoemd, die samen met Petrus in 43 n.Chr. op bevel van Herodes Agrippa I worden onthoofd. Met elkaar een strijdbaar trio vormend, als ze aan Jezus vragen dat er vuur uit de hemel neerdaalt, als de Samaritanen Jezus niet willen ontvangen (Luc. 9,51-54).

Jezus neemt volgens Vergeer voortdurend de wijk, steeds buiten het machtsgebied van Herodes. Dan volgt het verhaal van de onthoofding van Johannes, heel anders in Marcus dan bij Flavius Josephus die vertelt van Herodes die bang is dat het door Johannes tot een revolutie komt, waardoor hij hem laat oppakken. De volgelingen van Johannes de Doper gaan over naar zijn neef: Jezus de Nazarener. Hij wordt de opvolger van Johannes. De reactie van Jezus op deze moord is een vlucht uit het gebied van Herodes. In het gebergte komen er steeds meer mensen op hem af: omdat ze waren als schapen zonder herder. Jezus zag zichzelf als herder (Joh. 10,11), maar ook als zoon van David, de gezalfde Israëls die het koninkrijk zou herstellen. Hij gaat vervolgens de menigte aanvoeren en trekt op naar Jeruzalem in een poging de omwenteling tot stand te brengen waartoe Johannes de Doper eerder opriep. Maar dat mislukt. In de stad wordt de herder verslagen en worden de schapen verstrooid en vallen ze ten prooi aan de wolven en de huurlingen (= Romeinen, Farizeeën en Herodianen).

Jezus weet door de brooduitdelingen grote groepen mensen aan zich te binden. Wonderbare spijziging is niet alleen maaltijd, maar ook een militaire exercitie ('groepen van 100 en 50'). Het fanatieke en gewelddadige karakter van de beweging blijkt wel uit agressieve uitspraken van Jezus, vooral over het vuur waarmee het zout gezouten wordt, vuur dat uit de hemel zal neerdalen en vuur dat hij op de aarde zal brengen. In de zendingsrede (Luc. 10) doet hij scherpe uitspraken over die steden waarin de fanatici niet het overwicht hebben. Hij krijgt dus niet overal steun. Wat de menigte hoopt en verlangt? Dat het koninkrijk onmiddellijk zal verschijnen.

De tijdsaanduidingen in het passieverhaal

Marcus mag het grootste gedeelte van zijn verhaal wijden aan het lijden en de dood van Jezus de Nazarener, het is wel het meest moeilijke deel om achter de waarheid te komen, hetgeen te maken heeft met het feit dat titel ('Jezus, Christus, de Zoon van God', in 1,1) en titulus ('De koning der Joden', in 15,26) hier fundamenteel op elkaar botsen.

Vergeer begint bij de tijdsaanduidingen: Marcus legt de laatste week van Jezus' lijden en dood nauwkeurig vast:

- Het zou beginnen na de sabbat, op palmzondag: een tocht van zes uur van Jericho naar Jeruzalem, met de intocht laat in de middag.
- Op maandag volgt dan een aanslag op de tempel (= tempelreiniging).
- 'Twee dagen later' na dinsdag en woensdag: onderdrukking door de Romeinen van het oproer.
- Op donderdag: de zalving, het avondmaal, Olijvenhof, met 's avonds een tweede wanhopige poging tot opstand die fataal afliep, gevolgd door een voorgeleiding voor de Hoge Raad.
- Op vrijdag: rechtszaak voor Pilatus, veroordeling, geseling, kruisweg en kruisdood.

Marcus moffelt twee thema's weg:

(1) Het thema van de redding: 'Hosanna', onvertaald gelaten door Marcus, dat niet zoveel betekent als 'Hoera', maar 'Red ons toch van de onderdrukking door de Romeinen' uit Psalm 118,26, een oorlogslied. Hoorders hebben het hele lied in hun gehoor, Marcus citeert hier slechts enkele verzen. Die psalm klinkt al vanaf Marcus 8,33 – Ps. 118,8; Mar. 8,37 – Ps. 118,6; Mar. 8,35 – Ps. 17; Mar. 8,34 – Ps. 118,13.18.

(2) Marcus laat achter Hosanna 'zoon van David' weg. Daarmee haalt hij de angel eruit. De zoon van David komt echter naar Jeruzalem om zijn troon op te eisen. Hij zit op een veulen en mensen leggen kleren neer: dat is geen processie, maar inwijdingsritueel van een koning (2 Kon. 9,12-13). In Marcus 8,29, als Petrus zegt dat hij de Christus is, dan is dat de naam die voor koning David gebruikt wordt. De woorden van Petrus: 'U bent de gezalfde des Heren', en het antwoord van Jezus: 'En jij bent de rots des Heren' zijn strijdkreten met het oog op het komend koninkrijk van Davids zoon, die stammen uit Jesaja 22,5-23, een oorlogslied voor hen die optrekken naar Jeruzalem. De oorlogspsalmen 118 klinkt de hele week in Jeruzalem: Mar. 12,1-12, vgl. Ps. 118,22-23; Mar. 14,26, vgl. Ps. 113-118; Ps. 118,14-15.19.20.24.

De tempelreiniging

De gebeurtenis in de tempel na de intocht moet van beslissende betekenis zijn geweest, die Marcus evenwel opdient als een bijna onschuldig incident, maar in werkelijkheid een daad was waarvoor de menigten al weken eerder enthousiast waren opgetrokken en die uiteindelijk Jezus zijn leven zou kosten. Jezus doet een radicale poging samen met anderen om met geweld de tempel van heidense smetten te reinigen. De tempelwacht liet het afweten, omdat ze met zovelen waren. Ook de Romeinen zagen machteloos toe. Ze waren

er niet op verdacht geweest. De opstand zou daarna door uit Caesarea opgetrommelde soldaten bloedig zijn onderdrukt. De tempel wordt op donderdagmiddag bloedig ontruimd, zoals blijkt uit Lucas 13,1-3. Jezus en zijn volgelingen (= Galileeërs) wilden de tempel weer met offers inwijden. Ze hebben de tempel nauwelijks twee dagen in handen gehad.

Marcus zou het eruptieve karakter van het verhaal op drie manieren ongedaan hebben gemaakt, Vergeer geeft daarvoor echter geen enkel argument, integendeel, hij laat juist het eruptieve karakter zien, als hij laat zien dat het met het verhaal van de vijgenboom gaat om een vergelijking met de priesterkaste die van het huis van gebed een rovershol heeft gemaakt, en de scheldtirade tegen de priesteraristocratie.

Betaling van belastingen

Judas de Galileeër keert zich scherp tegen de registratie door Quirinius in Judea (Hand. 5,37). De vader van Jezus moet dan ook wel een Judeeër zijn geweest. Het geboorteverhaal uit Lucas is dan ook uiterst onwaarschijnlijk, juist precies het tegenovergestelde is het geval: ze lieten zich niet registreren. Haat tegen de Romeinen en hun belastingen was Jezus al met de paplepel ingegeven. Jezus riep op om de Romeinen geen belasting te betalen, en daarmee riep hij opstand uit, al zal Marcus dat niet toegeven. Vergeer zegt daarna echter dat de uitspraak over het belasting betalen aan de keizer een dodelijk dilemma's is tussen hangen en wurgen. De Romeinse lezer interpreteert deze in weer anders dan de joodse tijdgenoot van Jezus zal doen. Vergeer meent dat de uitspraak 'en geef aan God wat aan God toekomt' gelezen moet worden in het kader van Pilatus gebruik van de *korban*, de tempelbelasting voor het bouwen van een aquaduct, en dus dat je die tempelbelasting die eigenlijk voor God is, niet moet betalen. Marcus zou echter met deze uitspraak van Jezus de indruk willen wekken dat er in de lijn van Paulus aan de keizer gehoorzaamheid moet worden betoond.

Het passieverhaal

(I) Vergeer wijst er opnieuw op dat er een gat van twee dagen zit tussen maandag en donderdag. Marcus leidt de aandacht daarvan af door de zgn. kleine apocalyps (Mar. 13,1-27).

(1) Deze redevoering vertelt niet over Jezus' tijd, maar van Marcus' tijd (71 n.Chr.).

(2) Jezus had niet de verwoesting van de tempel op het oog, zoals blijkt uit het feit dat hij eerder de tempel gereinigd heeft, als ook dat hij juist de hoeksteen van de tempel wil worden.

(3) Het verhaal over het bloed van Zacharias (Mat. 23,35) is heel anders dan hier gesuggereerd wordt. De farizeeën hielden Zacharias juist voor onschuldig, zij hebben hem niet vermoord.

(4) Verhaal over het uitspruiten van de bladeren van de vijgenboom in de apocalyps (13,28) strookt niet met andere verhaal over de verdorring van de vijgenboom (11,13).

(5) Marcus maakt van het historische drama van de ondergang van Jeruzalem een kosmisch drama van hemel en aarde in de lijn van Paulus.

(6) Er zit een tegenspraak tussen 13,31 en 13,32, Vergeer maakt echter niet duidelijk wat de tegenspraak is. Maar wat voltrok zich daarachter?

(II) Het passieverhaal kent twee lijnen: (1) Het oppakken van Jezus en de juridische procedures daarna. (2) Daarnaast de gang van zaken rond de leerlingen: maaltijd en verblijf in hof van Getsemane.

(a) Vergeer meent dat verhalen van het verraad van Petrus en Judas, inlassen zijn in het passieverhaal en verhaspelingen/ vervalsingen van de werkelijkheid zijn die dienst doen als superieure stoplappen, maar hij beargumenteert dat niet.

(b) Het verhaal van de verloochening door Petrus vormt een inlas om de onverenigbaarheid van de twee juridische procedures en vonnissen te verdoezelen.

(c) Invoegingen zijn ook: het scheuren van het voorhangsel + geloofsbelijdenis van de centurio.

(d) De mededeling over Simon van Cyrene vormt een invoeging.

(e) Ook de scène met Barabbas is invoeging. Pilatus velt eerder vonnis en zou later weifelend optreden. Dat is een ongeloofwaardige scène, zeker ook gezien de bestaande kennis over Pilatus als iemand die met harde hand optreedt. Het is een manier om de schuld bij de Joden te leggen en de Romeinen van schuld te ontlasten.

Het passieverhaal begint bij de zalving in Bethanië. Dat is geen zalving – vaasje stukbreken boven zijn hoofd – met het oog op een begrafenis, maar zalving tot koning. Deze zalving is opstand tegen de Romeinen, bevrijding van de armen (Bethanië = armenhuis) en verdrukten uit de slavernij (viering van Pascha). Daarom begint en eindigt dit verhaal met ‘ze zochten hoe ze hem door een list konden grijpen en ter dood brengen’. Het speelt zich af in het huis van Simon de melaatse/ruwe, d.i. Simon Barjona/de ruige, die Jezus eerder heeft beleden als ‘de gezalfde des Heren’. Vergeer doet voorkomen dat Simon Petrus – en niet de vrouw – Jezus heeft gezalfd.

Ze hadden de toren van Siloam in handen, zodat ze die avond de stad binnen konden komen. Het laatste avondmaal heeft zich afgespeeld in bovenzaal op hoogste punt van de berg Sion bij het graf van David, van waaruit de stad goed is te overzien. Men vierde het Pascha om opnieuw het diensthuis te verlaten en in die nacht het Romeinse slavenjuk van zich af te werpen. Tussen 14,26 en 14,32 zit een gat van twee uur, waarin beslissende gebeurtenissen plaatsvonden. Vandaar de melding dat ze in shock waren. Rond de arrestatie van Jezus heeft zich in de hof van Getsemane niet een gebedsgebeuren, maar een gevecht afgespeeld. Jezus en zijn aanhangers waren nl. gewapend als sicarii in een desperate laatste poging om Jeruzalem te winnen. Echter met een complete nederlaag als gevolg: vandaar dat men vlucht.

(III) Marcus 15,41-52 geeft het beeld van het onverwachte van de overval en het overhaaste van de vlucht. Vergeer meent dat het met deze jongeman gaat om de rijke jongeling uit Mar. 10,17-27, omdat hij een linnen hemd draagt dat door rijken wordt gedragen.

In de nacht vindt dan het proces plaats voor het Sanhedrin. Het is het teken dat Jeruzalem die nacht op zijn kop stond en dat er wapengeweld was. De snelheid waarmee de twee processen gepaard gaan, is teken van paniek. Jezus werd ter dood veroordeeld door Pilatus, omdat hij gezien wordt als de verantwoordelijke voor de opstand waarin het bloed van joodse soldaten en romeinse legionairs is vergoten. Jezus’ sprakeloosheid tegenover Pilatus is uiting van erkenning van zijn nederlaag.

Vergeer houdt de verhalen van de verloochening door Petrus, het verraad van Judas en dat over Simone van Cyrene voor weinig acceptabele verhalen:

(a) Petrus wordt zo door Marcus aangevallen en belachelijk gemaakt. Situatie is anders: Petrus heeft Jezus tot op het laatst trouw gevolgd, tot in het hol van de leeuw. Ja, hij heeft vermoedelijk zelfs een poging gedaan om de gezalfde des Heren uit handen van de vijand te redden. Maar ze werden teruggeslagen.

(b) Vergeer houdt verhaal van het verraad van Judas voor een makkelijke manier om de Jood (Judas) de schuld te geven van de geleden nederlaag en dood van Jezus. Situatie is anders: Jezus meldt niet het verraad van Judas de Sicariër (=zwaarddrager), maar kiest hem juist uit als leider van de gewelddadige actie. Bij die actie kwam Judas om. Op die plek heeft veel bloed gevloeid: vandaar de naam Akeldama.

(c) En dan is er nog het weinig waarschijnlijke verhaal van Simon van Cyrene die het kruis van Jezus gedragen zou hebben. Het gaat echter eerder om een tweede poging na die van Petrus om de Davidszoon te redden. Vergeer meent dat het hier eigenlijk om Simon de Zeloot gaat. De poging mislukt, en nu moet deze Simon zijn eigen kruis dragen, passend bij de Zeloteneed (Mar. 8,34).

Daarna moet Jezus de meest vreselijke dood: die aan het kruis ondergaan.

Wie is Marcus?

(1) Sommige onderzoekers zeggen dat Marcus zichzelf tekent in de jongeman die in de Olijvenhof naakt weglucht (14,51-52).

(2) Anderen, onder wie oude getuigen, menen dat Marcus de assistent van Petrus was en dat hij Petrus' woorden op schrift heeft gezet. Vergeer houdt dat voor ongeloofwaardig, omdat Petrus in dit evangelie zo negatief wordt geschilderd, niet vreemd omdat Marcus Paulus volgt die de belangrijkste tegenspeler is van de Jeruzalemse gemeente.

(3) Een derde mogelijkheid is dat Marcus de Johannes Marcus is die in Handelingen wordt genoemd (Hand. 12,12.25; 15,37.39). Probleem is dat de houding van Johannes ten opzichte van Paulus verschilt van die van de evangelist Marcus. Johannes hoort bij de apostolische gemeente in Jeruzalem.

(4) Een vierde mogelijkheid is de Marcus die in enkele brieven van Paulus genoemd wordt. In die brieven wordt deze Marcus een neef van Barnabas genoemd, en hij is reisgenoot van Johannes, hetgeen het weer niet erg waarschijnlijk maakt dat hij de auteur is van het Marcusevangelie.

(5) In het daarop volgende hoofdstuk 15 duidt Vergeer de Marcus uit 2 Tim. 4,11 aan als de latere auteur van het Marcusevangelie, terwijl hij in dit hoofdstuk 14 wijst op een niet nader genoemde Latijnse proloog van het Marcusevangelie waar gesproken wordt van een Marcus 'die stompvinger wordt genoemd'. Vergeer vraagt zich af of het zou gaan om een soldaat die verminkte vingers heeft opgelopen of als straf voor desertie gekregen heeft.

Opeenvolgende leiders

Vergeer schetst in hoofdstuk 15 de geschiedenis van de beweging, die begon met Johannes de Doper, Jezus de Gezworene (= Nazarener) was de tweede leider, aan wie de volgelingen van Johannes: Petrus, Jacobus en Johannes trouw zwoeren. In het Marcusevangelie is er eigenlijk erg weinig aandacht voor Johannes de Doper, alle aandacht gaat uit naar Jezus, maar ook zijn stem wordt gesmoord. Na zijn dood krijgt Petrus de zware taak om de hoop en verwachting levend te houden. Hij regeert met harde hand, er ontstaan spanningen, aan zijn gezag komt een einde, hij wordt in 43 door Herodes Agrippa I ter dood gebracht, zo zegt Vergeer die zich daarvoor baseert (?) op Hand. 12,1-3. Dan komt de leiding van de beweging in handen van iemand die zich eerder tegen zijn broer had gekeerd: Jacobus de Rechtzinnige die ook een andere, veel rechtzinniger visie had op het navolgen van de Tora. Jacobus wordt door de hogepriester Annas de Jongere echter beschuldigd van het overtreden van de wet en hij wordt gestenigd.

In dit verband noemt Vergeer ook Paulus die dan wel aanhang mag verwerven in joodse gemeenschappen buiten Israël, maar hij komt wel in conflict met de Jeruzalemse gemeente, sterft in gevangenschap in Rome in het mismoedige besef dat zijn verkondiging op een debacle is uitgelopen en dat zijn aanhangers zijn verdwenen. De triomf van de apostolische gemeente in Jeruzalem is van korte duur, want ook Jacobus sterft kort na de dood van Paulus.

Met de ondergang van de tempel, de stad, het land en volk verdween de beweging die leefde in hoopvolle verwachting van de nabije heerschappij van haar god, van de zuivering van de tempel en de tora en van de komende glorie van het huis van David.

Paulus had eerder Marcus laten halen (2 Tim. 4,11). Hij schrijft tien jaar na Paulus' dood zijn evangelie: *apologia ad christianos romanos*. Al wat Jezus bezielde had, wordt door het Marcusevangelie vernietigd. Marcus beschrijft een aan de werkelijkheid volkomen tegengesteld beeld. Hij bliest de paulinische, pro-romeinse variant van het geloof nieuwe leven in. Maar daarna verdwijnt dit evangelie uit beeld, overstemd door het veel omvangrijke evangelie van Matteüs met zijn kleurrijke beelden en het in fraai Grieks geschreven Lucasevangelie.

Een dopeling in Marcus 16,1-8

Vergeer noemt dit verhaal een van de allermooiste geloofsgetuigenissen van het christendom, en tegelijkertijd zegt hij dat het Marcusevangelie na zo'n dramatische relaas over het leven het lijden van Jezus een nietszeggend, abrupt slot heeft. Marcus 16,7 met de aansporing om naar Galilea te gaan, en het aan Petrus als eerste te melden, kan volgens Vergeer niet door Marcus geschreven zijn.

Vergeer wijst erop dat tal van woorden uit dit opstandingsverhaal ook voorkomen in het verhaal van Getsemane (14,32-52). De rijke jongeman rent Jezus achterna, volgt dus de Heer. Hij heeft van alles afstand gedaan, want hij was geheel naakt. Hij heeft zo het eeuwig, d.i. een vernieuwd, duurzaam leven verworven; daarover vertelt het slot van Marcus. Hij zit namelijk aan de rechterzijde van de macht, heeft zo deel aan de Verrezenen. Vergeer houdt het verhaal van de jongeman in Marcus 14,51-53 en 16,1-8 voor een doopverhaal (vgl. Rom. 6,3-5): de dopeling legt zijn gewaad af, wordt naakt ondergedompeld om daarna een nieuw hagelwit linnen kleed te krijgen. Dat kleed staat in scherp contrast met het scheuren van het kleed van de hogepriester en het scheuren van het voorhangsel van de tempel. Vergeer geeft echter niet aan waar het contrast dan in zit.

Evaluatie

(1) Vergeer pretendeert een wetenschappelijk, onbevooroordeeld boek geschreven te hebben. Bij een wetenschappelijk boek hoort discussie, gesprek met anderen als ook verantwoording en argumentatie in relatie tot anderen. Dat ontbreekt geheel in het boek. Onbevooroordeeld is het boek bepaald niet, het boek zit vol aannames die uiterst gezocht zijn.

(2) Aan het eind van het boek vermeldt Vergeer de literatuur die hij voor dit boek gelezen heeft. Het merkwaardige is echter dat hij slechts een hele enkele keer naar een boek verwijst, eigenlijk alleen naar boeken van S.G.F. Brandon 'Jesus and the Zealots' en 'The trial of Jesus of Nazareth'.

(3) Het is een buitengewoon rommelig, weinig samenhangend boek. Een hoofdstuk bevat niet één thema of vraag, maar verschillende, die vaak totaal los van elkaar staan. Er is van de kant van de uitgever duidelijk geen redacteur over heen gegaan die voor eenheid en samenhang had kunnen zorgen.

(4) Het boek kent een indeling in vieren: [I] p. 15-74; [II] p. 77-139; [III] p. 143-263; [IV] p. 267-305. Vergeer maakt in het geheel niet duidelijk waarom hij deze vierdeling hanteert.

(5) Het doet buitengewoon merkwaardig dat Marcus een verhaal geschreven heeft, waarin de historische werkelijkheid compleet vertekend is weergegeven. Zijn redenering waarom hij dat gedaan heeft: wegwerken van de anti-romeinse houding van Jezus, doet gezocht aan. Daarbij past de opmerking in hoofdstuk 11 helemaal niet: dat Marcus in al zijn nuchterheid en beknoptheid een groot schrijver is die ons op vanzelfsprekende wijze weet te overtuigen van de waarheid en werkelijkheid van zijn verhaal. Dat is niet de enige keer dat Vergeer zichzelf tegensprekt. Zo zegt hij enerzijds dat vanuit Galilea duizenden mensen met Jezus mee optrekken, anderzijds dat Jezus weinig steun krijgt in Galilea (gebaseerd op Luc. 10,13-15).

(6) Vergeer is er wat mij betreft absoluut niet in geslaagd om aannemelijk te maken dat Jezus eigenlijk uit was op de losmaking van het juk van de Romeinen. Dat blijkt namelijk uit geen enkele actie van Jezus. Ook niet uit de twee acties die Vergeer voor de meest centrale houdt: (a) de tempelreiniging: waarom zou hij zich op de tempel richten, als het eigenlijk om de Romeinen gaat, en (b) het gebeuren in de hof van Getsemane, waarvan Vergeer alleen maar suggereert dat daar een enorm gevecht heeft plaatsgevonden. Vergeer wekt de indruk dat het om een offensieve daad gaat van Jezus en zijn Galileeërs, maar waarom zou het daar tot een treffen komen, en hoe laat zich verklaren dat daar grote aantallen Judese en Romeinse soldaten aanwezig waren?

(7) Vergeer heeft een buitengewoon moeizame visie op Marcus 15,38-39 dat zo'n belangrijke rol speelt in zijn boek. Helemaal aan het begin sprak hij al over de ongeloofwaardigheid van het verhaal (p. 17) als ook over de onwaarschijnlijkheid van de bekering van de centurio (p. 18). Het problematisch karakter komt vooral aan het slot van het boek naar voren (p. 275-276). Vergeer kan mij niet duidelijk maken waarom de centurio tot de geloofsbelijdenis over Jezus als 'zoon van God' komt, als het vlak daarvoor met het scheuren van het voorhangsel zou gaan om een God die zijn volk verlaten heeft. Het is mij te makkelijk om te zeggen dat het in de geloofsbelijdenis om een hele andere god zou gaan, want welke god is dat dan, als dat niet 'de stamgod Jahweh' is. Vergeer suggereert daarmee dat Jezus eigenlijk de zoon is van een hele andere god dan de joodse. Als dit laatste woord met het eerste woord van het evangelie correspondeert, dan moet de lezer bij herlezing concluderen dat het in Marcus 1,1 ook over een andere god gaat.

(8) De redeneringen van Vergeer zijn vaak gezocht en warrig. Zo heeft hij het idee rond de keuze van de loslating van Jezus die Barabbas genoemd wordt of Jezus die de Christus wordt genoemd dat het om een en dezelfde figuur gaat, en dat de eigenlijke kwestie de keuze is voor 'Zoon van God' of 'koning van de Joden'. Maar op basis waarvan dat gebeurt, is volkomen onduidelijk, want Barabbas omschrijft hij met 'zoon van de Vader' (= God). De door Paulus gehanteerde titel 'Christus' is echter geen omschrijving van 'koning der Joden' (titulus). Vergeers boek is nu juist een grote poging om de pro-romeinse titel ('Christus, zoon van God') en de anti-romeinse titulus ('koning van de Joden') tegenover elkaar te zetten.

(9) De titel 'Zoon van God' speelt een belangrijke rol in het Marcusevangelie, en dan dus ook in het boek van Vergeer. Nergens echter maakt hij duidelijk wat de lezer onder deze titel moet verstaan. Vergeer heeft er dientengevolge geen oog voor dat deze titel in het Romeinse Rijk ook anti-romeins opgevat kan worden, aangezien ten slotte ook de keizer als godenzoon gezien wordt.

(10) Ik houd het voor weinig aannemelijk dat Marcus in zijn evangelie de tegenstem luider en duidelijker laat klinken dan zijn eigen stem als ook dat de stem van Marcus een inbreuk is op het hoofdthema. Ten slotte wil Marcus Jezus voor de Romeinen aannemelijk maken. Het is logischer dat je in dat geval je eigen stem de boventoon laat voeren.

(11) Vergeer heeft bijzonder weinig oog en aandacht voor Jezus' leer en prediking. En dat wreekt zich. Had hij dat wel gehad, dan zou dat bij hem tot een ander beeld van Jezus hebben geleid.

(12) Vergeer zegt enerzijds dat Marcus een zegetocht begon in het Romeinse Rijk, maar helemaal aan het eind van het boek zegt hij dat het Marcusevangelie al snel vergeten werd. Dat laat zich moeilijk rijmen.

*Den Haag-Zuidwest,
28 maart 2019*